

СРЕДЊОВЕКОВНА ЗЕМЉА РАШКА И ЊЕНЕ ЖУПЕ

Живојин Р. Андрејић¹

UDK 94(497.11)''04/14''

Центар за митолошке студије Србије

Рача – Крагујевац

Апстракт: У раду се сагледава жујски сисџем земље Рас – Рашка која се њоклаја и са њериџоријом која се налази њод јурисдикцијом ейискојије Рас. На основу извора уочава се њосџојање средњовековних жуја: Рашка, Јелчаница, Пнуђа, Људска, Сеница, Јелакци – Горњи Ибар, Брвеник, Звечан, Ибар, Сџуденица, Јехошаница, Сџџница, Лаб и Дриковина. На основу срџских и оџоманских извора реџисџирују се њихова села, цркве, манасџири, рудници, џрџови и џврђаве који су њосџојали до 1459. џодине.

Кључне речи: Држава Рашка, велико жупанство Рашка, земља Рашка, жупа Рашка, жупе, нахије

Разуђеност на речне, жупске долине јесте трајна и врло изражена особеност рељефа западног и централног Балканског полуострва док је ова особина мање карактеристична за источни део полуострва, изузимајући Родопски простор. (Цвијић, 1922, 32-33) Зашџићене висинским рељефом по ободима имале су повољне климатске услове и стога су добро насељене. Границе жупа нису довољно чврсте јер су их представљале планине, побрђа или шуме. Посебну организацију имале су пограничне жупе које су називане и крај, крајина или крајиште. Средиште жупе био је град – утврђење које су становници били дужни да одржавају. Жупама су заповедали жупани који су првобитно били старешине локалних великих родова, а поред њих су постојале и скупштине свих слободних људи – жупљана. (Исто, 4-5) Давно је примећено да је жупа најмања територијална административно-друштвена јединица као и да је већина жупских имена истоветна с називима река, нешто мање са именом краја или са именом свог главног града. Жупе су понекад биле територијално врло мале јер су такве биле долине река или котлине. (Јиречек, Радоњић, 1978, 4) Врло уочљива појава у анализи хидронима и топонима на српском простору, односно жупа, јесте да се имена река и жупа дословно поклапају са једним од места које се налази, или се налазило некада, крај реке. Далеко ређе су реке у

¹ mitcentar@mts.rs

чијем сливу данас нема истоименог места а што не значи да их није било у прошлости. (Андрејић, 2012, 106-108)

У *Законику цара Душана* не постоје посебни чланови који правно регулишу статус жупе али се оне помињу у 19 чланова.² Када цар путује да буде превожен од стране града и жупе, становништво једне жупе не сме да напаса стоку на територији друге, поправљање градова да врше његови грађани и жупа /жупљани/ „што је област тога града“, велики властелини у жупи да плаћају приселицу, делови жупе су могли припадати разним господарима, жупљани држе стражу на пустим брдима која су између жупама, златари не смеју да бораве у жупи већ у трговима које је одредио цар за ковање новца, у жупи у којој рађа жир половина је царева а половина властелину „чија је држава“, жупљанин парницу против грађанина мора подићи код градског управитеља и црквеним клиром. Већ је примећено да *Законик* указује на жупу као целину у вези кривичног јемства. Жупу су чинила њена села – васи а насупрот њих је у опозицији било жупско утврђење. Жупа се делила на васи – сеоске општине, а ове на села са засеоцима. (Речник САНУ, II, 1962, 414)

Планине су биле границе жупа, а у нижим пределима су границе биле дуж већих брда и висова. Постојале су жупе крај река у крашким пољима /Имота, Попово/ али и на висоравнима /Сеница, Никава, Рујно/.

Од прве половине XV века дошло је у Србији до трансформације старе организације жупанстава тако да су успостављене нове административне форме назване „власти“. Сматра се да су стара имена жупа, заснована на именима већих река, у Деспотовини промењена. Власти су добиле име према најзначајнијим градовима – утврђењима: Островичка, Некудимска, Смедеревска, Голубачка, Браничевска, Петрушка, Борачка, Лепеничка, Крушевачка, Теочачка и Тишачка. Реорганизација је учињена са циљем појачавања одбране земље тако да је она била војног карактера а на челу власти су биле војводе. (Динић, 1968, 237-238) Међутим, једино се Лепеничка власт одређује према истоименој реки што је нелогичан изузетак. Из тих разлога Крстић сматра да се ова власт зове према утврђеном граду Лепеница или Лепенац пошто је већ одавно у нашој науци присутно мишљење да је и Лепеничка власт имала своју тврђаву која се исто тако звала. (Крстић, 2007, 106) Али, у повељи краља Стефана Томаша, из 1458. године, Стефану

² У члановима: 58, 60, 68, 75, 94, 108, 117, 127, 134, 144, 145, 149, 155, 157, 158, 168, 176, 190 и 191.

Ратковићу, великом логотету српске деспотовине, каже се да су његов двор и три села у Лепеници, не у власти Лепеничкој. Нека села у Лепеници припадају још неким властима. (Раџки, 1867, 156-157) Значи, напоредо постоје жупа Лепеница и Лепеничка власт, а то се може применити и када су у питању и остале власти и жупе. У Босни је остао стари жупски систем до пада под турску власт. (Рибар, 2009, 30-42) Неке тврђаве, као Звечан и Јелеч, од 1396. године су трајно у рукама Турака па су они власти организовали са седиштем у градовима тако се поставља питање није ли се деспот Стефан угледао на њих.

Термин земља у српским изворима тумачи се у смислу „историјске области са тачно одређеним границама и одређен степен политичке самосталности“. Реч је о старим српским областима које су Срби „населили после досељавања на Балкан“ а то су „српске земље“, „све српске земље“, „свих рашких земаља и приморских“, „свих рашких земаља и Диоклитије и Далмације и Травуније и Захумља“. Земљама управљају „силни“ који могу држати и више земаља под својом влашћу. (Мишић, 1999, 34, 146) Земља се састоји од већег броја жупа. Територија земље одговара и духовном подручју једне епископије, по свему још од примања хришћанства.

Стварањем епископија под патронатом Источне – Цариградске цркве, од преломне 732. године, у време цара Лава III, успостављани су оквири за касније уобличавање појма „земља“. То епархијско територијално устројство је задржано у време Првог Бугарског царства, Самуилове царевине и потврђено повељама византијског цара Василија II, 1020. године. Епископија Рас је у то време имала духовну надлежност над читавом кнежевином Рашком. Српска православна аутокефална црква је организовала своје епископије, од 1220. године: Жича, Топлица, Рас, Моравица, Будимља, Дабар, Хвосно, Липљан, Призрен, Зета, Захумље. (Слијепчевић, 1991, 91; Ћирковић, 1969, 39; Јанковић, 1979, 82) За неколико нових епископија српске цркве катедре су биле при манастирима чији су ктитори били велики жупан Стефан Немања, његови синови или чланови династије /Жича, Топлица, Будимља/. (Јанковић, 1979, 83) Али, осим Жиче ни једна епископија није сазидана почетком XIII века, већ су све старије задужбине. У већини случајева епископије су засноване у старим градским црквеним центрима који су некада припадали и најстаријој црквеној организацији. (Исто, 81-82) У сваком случају, епископије Српске православне аутокефалне цркве, од 1220. године, не означавају

једине српске „земље“ већ само оне које су биле под патронатом владара династије Немањина колена.

Према хрисовуљи цркве Св. Стефана у Бањској духовну власт Рашка епископија има и у Горњем Ибру, Јелакцу, Звечану, Ситници, Горњем и Доњем Лабу и Дршковини. (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 468)

Дукљанин Србију дели на Босну и Рашку. У првом делу *Летописа њоша Дукљанина* легендарни краљ Светопелек /Будимир/, у време Константина Кирила (око 880. године), на великом сабору који је одржао на пољу Далма „Србију пак, која се зове и Загорје, подијели у двије покрајине: једну од велике ријеке Дрине у правцу запада све до планине Пина /Борове/, коју још назва Босном, другу пак... све до Лапије – Лабије /Лаба/ и Лабеатског језера /Скадарског/, коју назва Рашком“. (Ljetopis pora Dukljanina, 1999, 50-51) Имајући овакву поделу у виду Рашкој припадају кнежевине Рашка, Дукља, Травунија, Хум и Паганија.

Када је у питању Рашка, као српски државни појам у средњем веку, треба разликовати кнежевину Рашку од земље Рашке – Раса, која подразумева територију под јурисдикцијом истоимене епископије, и жупе Рашка у развоју истоимене реке. Кнежевина Рашка на челу са великим жупан Стефаном Немањом обухвата земље: Рас – Рашка, Моравице, Лим – Дабар, Будимља, Дрина, Кучево, Топлица са Расином, Хвосно, Липљан и Призрен.

Жупа Рашка се од најранијег устројства формирала у развоју реке Рашке и свих њених притока са средиштем у Расу. У каснијим периодима је дошло до одвајања мањих жупа у долинама притока реке Рашке: Јошанице, Пнуће и Јанче – Људске. Дакле, Рашка земља је имала следеће жупе: Рашка, Јехошаница, Пнућа, Јанча, Сеница, Никава, Горњи Ибар – Јелакци, Ибар - Брвеник, Звечан, Ситница, Лаб, Дршковина, Јелшаница и Студеница.

После освајања Турци старе српске средњовековне жупе претварају у нахије, углавном под истим именом и са истим седиштем, али се само у појединим случајевима територија мењала. Постоје и примери промене имена жупских средишта а тиме и административних области. Извршили су детаљне пописе неких земаља и пре и непосредно после пада Србије тако да они бележе доста верно стање из времена пре 1440. године. (Šabanović 1959, 110) Постојање цркава и манастира у пописима опомиње да су они постојали у време српске средњовековне државе. Они су могли бити и обнављани после 1440-1459. године али нове нису могле бити грађене јер су турске власти то изричито забрањивале.

Прве османске нахије у Рашкој су биле у оквиру Вилајета и кадилука Јелеч: Звечан, Јелеч, Рас, Сјеница, Барче, Враче и Никшић. После 1470. године, тада у Вилајету и кадилуку Нови Пазар, настају нове нахије издвајањем из старих: Ржана, Дмитровица и Нови Пазар као и оснивањем потпуно нових нахија: Радохна, Остатије и Бобољ. (Исто, 145) На простору Пештери, Тутина, Рожаја и Ибарског Колашина формирана је нова нахија Трговиште са седиштем у Трговишту код Новог Пазара. (Зиројевић, 1994, 31-53; Катић, 2010, 275-419)

Жупа Рашка - Рас

Жупа Рашка у долини и сливу истоимене реке представља језгро истоимене земље, кнежевине и српске средњовековне државе. Средиште жупе је у месту Рас, данашњем Новом Пазару. Рас је средиште жупе а потом и престоно место земље Рашка и читаве државе Немањића.

У Расу је епископална црква Св. Петра и Павла. Нема извора, али према двема легендама цркву „по сред Раса“, „на подобије кумирница ондашњих“, подигао је апостол Тит, ученик апостола Павла, још у I веку, односно његов ученик Тимотеј. На основу два писма папе Јована VIII српском жупану Мутимиру, 872. и 876. године, Срби су били добрим делом покрштени тек у то време и да је тада основана Рашка епископија. Папа му се жали да народ стоји пред црквом у којој је било места само за свештенике и да они немају сталног седишта у Рашкој. (Андрејић, 2001, 7, 9) У повељи цара Василија II, 1020. године, наводи се епископија у Расу. (Новаковић, 1908, 56)

Цар Јустинијан I је обновио тврђаву Арса у VI веку. (Византијски извори I, 1955, 61) Кнез Мутимир је заробљеног сина бугарског кнеза Бориса послао „до границе, до Раса“, 887. године. (Византијски извори II, 1959, 50-52) Поп Дукљанин каже да је дукљански краљ Бело Павлимир уз помоћ Римљана ратовао против рашког жупана Љутомира и победио га. Затим су Римљани подигли тврђаву Бело и цркву „у част блаженог Петра апостола“ у месту близу Калдане – Бање у Расу. Павлимир је наредио да црква постане епископија. Дукљанин тврди да је рашки краљ Предимир сахрањен у цркви Св. Петра. Предимир је један од пет синова краља Стефана Војислава, чукун-унука Бело Павлимира. Мајка Стефана Војислава била је кћер рашког жупана Љутомира. (Ljetopis рора Dukljanina, 1999, 65-66)

У време угарско-византијског рата, 1127. године, Срби су под вођством великог жупана Уроша I напали и разорили тврђаву Рас коју су држали Византинци. После закључења мира са Угарима византијски цар је напао и поразио Србију и повратио Рас, 1129. године. (Византијски извори IV, 1971, 14-15) И византијски цар Манојло Комнен је освајао град Рас, 1149. године. (Исто, 22-24) Сматра се да је ова византијска тврђава Рас била на Градини изнад Себечевске реке код Пазаришта – Трговишта. (Поповић, 1987) Под градом, на ушћу Себечевске у реку Рашку налазило се подграђе са тргом сребра, олова и воска и са базиликом. Тај град је у народу остао познат као Пазариште или Стари Пазар. (Гиљфердинг, 1972, 133) Овај византијски град Рас су Срби разорили и саградили нови Рас са тргом код епископалне цркве Св. Петра и све до простора око ушћа реке Јошанице у Рашку. На простору немањихког „старог трга Раса“ Турци ће засновати „Нови Пазар“. (Андрејић, 2001, 27-28, 151)

Први податак о великожупанском двору у Расу је код Кинама када говори о рату цара Манојла Комнина против Срба, 1151. године. Цар је разорио „тамошње зграде намењене великом жупану за владарско средиште“. (Византијски извори IV, 1971, 25-26)

Рашки епископ Леонтије је у цркви Св. Петра, 1142. године, „крстио“ жупана Немању. У „Расу у Пеки“ је био засужњен жупан Стефан Немања од стране браће, 1166. године. (Андрејић, 2001, 19) У граду Расу је писан један рукопис, 1202. године: „у Пеки у градја Расја“. (Стојановић, 1902/1982, 5) Погрешним превођењем топонима Пек³ као пећина дошло се и до неадекватног тумачења да је жупан Немања био засужњен у пећинској цркви крај Себечевске реке тако да је престопа тврђава Рас убицирана у оближњој Градини. Шта више, ова мала пећинска испосничка црква је непримерено проглашена лавром. (Поповић, Поповић, 1998, 16, 47-48, 54-57) Давно је већ доказано и да „Градина на Пазаришту /Трговишту/“ није средњовековни град Рас.⁴ (Калић, 1994, 10; Храбак 1995, 294, 298-299)

³ Аналогија са топонимом „Пек у граду“ тражена је сасвим погрешно и у запису монаха Дамјана, из 1324. године: „У Пеки, у граду званом Ждрело“. (Стојановић, 1902/1982, бр. 54) Овде је доиста реч о Пећи у којој се налази српска архиепископија а потом патријаршија код града Ждрела на вису који се налази на улазу у Руговску клисуру.

⁴ Б. Храбак је разантно напао став М. Поповића о убикацији Раса на начин како је то чинио Руварац, а још егзекутивније и став Ј. Калић о убикацији Раса код епископалне цркве Св. Петра и Павла и тврдњу Х. Чар Дрнде да је Рас на простору

Немања је био засужњен у тврђави Рас код цркве Св. апостола Петра и Павла а када је заслугом Св. Ђорђа ослобођен, када је победио браћу и постао владар, на вису изнад саградио је, 1170-1171. године, цркву захвалницу „манастир ветога Ђорђа у Расу“. (Сава Немањић, 1997, 24; Нешковић, 1984, 12) Крај Ђурђевих Ступова се налазио Подград. (Нешковић, 1984, 15) О још старијем култу Св. Ђорђа у Расу сведочи и налаз крста реликвијара са његовим ликом који је датован у X-XI век. (Премовић-Алексић, 1985, 55-56)

Када се ослободио тамнице и победио браћу Стефан Немања је у Расу, у епископалној цркви Св. Петра „крштен“ за великог жупана Рашке. У престоном месту Рас је и Немањина супруга Ана саградила Богородичин манастир где се и замонашила: „госпођа Анастасија отиде Светој Богородици у Расу“. (Доментијан, 1938, 258; Сава Немањић, 1997, 28)

Престоно место српских владара у XII веку било је „усред српске земље“ код епископалне цркве Св. апостола Петра и Павла (Калић, 1988, 13-19) у близини које је био двор рашких жупана. У владарском двору у Расу родио се Растко – Св. Сава, 1175. године. У Расу „бише начињене палате за његово /Растково/ пребивање, где пребиваше... Родитељи његови... често долажаху к њему...“. (Доментијан, 1938, 28-29) Стефан Немања је у Расу, код цркве Св. Петра одржао два државна сабора. На другом сабору, 1196. године, предао је власт свом млађем сину Немањи Другом и примио монашки чин са својом супругом Анастасијом. (Сава Немањић, 1997 26-28; Доментијан, 1938, 87-88)

Варош Рас са тргом се налазила крај реке Рашке на простору данашњег Новог Пазара. Реч је о градској агломерацији разбијеног типа по којој припада: Дежева, Постење, Ђурђеви Ступови са подграђем, Пнуће, Напреље, Бања, Мишчић, Шестово, Подбијеље, Јаз, Парице, Откови, Милиндо... У њему су се налазиле цркве: Св. апостола Петра и Павла, Св. Ђорђа, Св. Симеона крај житног трга, Паричка црква, Богородичина црква, Св. Илије, Постењска, Бањска и Пнућка - Дежевска. (Андрејић, 2001, 27-30, 151; Калић, 2013, 433-474)

Краљ Урош I је код врела реке Рашке, у истоименој жупи, саградио 1265. године своју гробну цркву Св. Тројице и манастир Сопоћани. (Ђурић, 1991) Крајем прве половине XIV века, на ушћу Себечевске реке у Рашку обновљено је некадашње старо византијско

данашњег Новог Пазара. Међутим, Храбак није понудио свој предлог остављајући своју расправу недореченом.

место са тргом – Трговиште и тврђава изнад Себечевске реке. Изнад средњег дела насеља је подигнута главна црква са припратом од стране породице Прибислалић. Трговиште ће доживети велики процват у време деспота Ђурђа када у њему борави више домаћих и дубровачких трговаца. (Поповић, 1987, 54-61) У то време Стари трг - Трговиште је било главно стовариште на Балкану живиног оксида црвца који је настајао распадањем тетраедрита у рудама сребра и обојених метала којих је било много у Рашкој, као и сребра, олова и воска. Од овог оксида је добијан врло вредан, јак црвени пигмент за бојење свилених тканина и вуне. (Храбак, 2010, 8, 15-16)

Краљ Драгутин је јашући са својом властелом пао с коња код града Јелеча и сломи ногу. (Данило II, 2004, 32) Сматра се да Јелеч и околина нису припадали жупи Рашка иако је Јиречек сматрао обрнуто. (Калић, 1981, 75) Уколико Јелеч не припада овој жупи то би значило исто и за пределе око горњег тока река Јошанице. Сматрајући овај догађај божјом казном зато што је свргао оца са престола на сабору у Дежеви је краљ Драгутин исте године предао власт свом млађем брату Милутину: „где му дарова краљевство у Расу, у месту званом Дежево у области жупе Рашке... Рас је исто што и рашка жупа“. Када је умро краљ Драгутин као монах Теоктист сахрањен је у својој капели у манастиру Ђурђеви Ступови код града Раса: „у Рас ка цркви светог мученика Христовог Георгија, у његовом манастиру“. (Данило II, 2004, 48) Дежево са двором је баштина Немањића, (Калић, 1981, 81) али, нема сумње, читава Рашка жупа је њихова стара баштина. После Сабора у Дежеви Рас више није престоно место српских владара. У Расу је седиште епископије и жупе.

Краљ Милутин даје својој задужбини Св. Стефана у Бањској, 1315. године, села у Расу: Дежево, Сути, Беково, Тушимља и Бјаково – Беково, Полаз, Хропалица Драмићи, Павље и Гошево, при чему се помињу Људска река као и села: Мишчић, Себемиље, Белопоље, Јасиковица, Пнућа, Г. и Д. Трнава, Мачковац, Двориште, Врановина. (Шкриванић, 1956, 184-189; Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 460-461) Сматра се да је у селу Тушимљи постојао манастир са црквом Св. Арханђела која се помиње у повељи севастократора Бранка, 1365. године. (Премовић-Алексић, 2000, 37)

Краљ Милутин је у руднику Глухој Васи – Глухавици имао коло – топионицу, (Исто, 468, Новаковић, 1912, 429) а краљ Стефан Дечански је свом манастиру Дечани дао да се из Глухе Васи снабдева гвожђем. (Новаковић, 1912, 649) Уз рудник Глухавица је постојао трг у коме се помиње познати трговац Бјеладин, 1395. Прве

стратешке тачке коју су Турци запосели још 1396. године јесу Звечан, Јелеч и Глухавица. Трговац Радослав из Глухавице се помиње 1426. године. (Храбак, 1980, 10-11)

Једини познати жупан жупе Рашка је Петар Војиновић у време кнеза Лазара и за кога се тврди да је погинуо у боју на Косову, 1389. године. (Мишковић, 1898, 22, 97, 107) Извесни челник Милош је умро 1389-1390. године и потом сахрањен у епископалној цркви Св. Петра у Расу. (Љубинковић, 1970, 169)

Према сумарном турском попису хасова крајишта Иса-бега Исаковића и његових заповедника и војнука, из 1455. године, види се да су у нахији Рашка, некадашњој жупи, пописана села која обухватају Рашку као и Дежеву – Пнућу, Јошаницу и Људску – Јанчу. (Šabanović, 1964, 3-57) Нажалост, овај попис села је збирни и не обилује подацима који би могли послужити за реконструкцију стања жупа у претходном периоду времена. Ради реконструкције жупа Рашке, Јошанице, Пнуће и Људске извршили смо издвајање насеља према сливовима ових река да би се могло приступити одређеној реконструкцији поменутих жупа.

Места нахије Рашка из овог пописа, која се могу убицирати као пређашња жупа Рашка, била би следећа: Рас са тргом, Козарево са црквом Врач, Тушимља, Бање, Отес, Опње, Јова, Бурићи, Калиница?, Избице, Окоси?, Брестова, Кукно – Кућани, Краишић, Клачина?, Лопужње, Неготинац, Вражогрнце, Витуш, Орахово, Кукавица, Бело Поље, Војнић, Петрова, Ситнице, Трнава, Полице?, Тврђево, Трнавце, Пасји Поток, Копривница, Пињаж Дол, Мрмоњице, Брезовица, Таркоси /непознато/, Божорићи /непознато/, Парице, Драганић, Носонине, Брезник, Владкрање /непознато/, Дохојевиће, Супње, Г. и Д. Трнава, Брестово, Постење, Бабин Дол, Д. Могулница, Глушци, Сливње, Пиларета, Г. Драганиће, Бањска, Видово и Петрова. (Исто)

Према попису санцака Босна, 1468/69. нахија Рас има следећа места: шехер Нови Пазар - друго име Рас, Прћенов Дол, Белућа, Врбовац, Војник, Шишнева, Петрова, Шетовић – Рајка, Ситница, Зодухово, Косарић, Кузмичина, Рогача, Брђани, Јанча, Корутан, Куковац, Врановина, Шаре, Полошца, Г. и Д. Штитар, Вивери, Брезник, Тохутово, Запужани, Полица, Ковачева, Побрђа, Дворишта, Тодорица, Витуш и Пинеж Дол. (Aličić, 2006, 8-10) Нахији Рас, некадашњој жупи припадају и села која су у поседу Мехмеда Челебије, сина Иса-бега Исаковића: Тврдова, Полаж, Враже Крнче, Дренова, Сибов Поток, Тлачина, Себимилја, Пилазина, Парес, Таркос, Сукова, Плешина, Радалица, Банска, Мухова, Опина, Д. и Г.

Тенкова, Божетић, Г. Драгнић, Крајишић, Драмнић, Д. и Г. Лулац, Окос, Нонисино, Г. и Д. Павље, Трнава, Старчић, манастир Чатал, Калиница, Рухотина, Рогача, Осоница, Потуровина, Средња Тушимља, Лозина, Калудра и Курича. (Исто, 10-12) У Расу су и села: Бела Поља, Тодорица, Чебин Дол /Чебинац/, (Исто, 26, 76) У околини Раса се налази манастир Дмитрова. (Исто, 21)

Нахија Нови Пазар се помиње први пут 1485. године и по свему обухвата сва места пређашње нахије Рас. (Šabanović, 1959, 145-146)

Жуџа Пнућа

Пределу у развођу реке Пнуће /Дежеве/ припадали су жупи Рашка али су једно време издвојени у посебну жупу. Ова жупа се простире око реке Пнуће, данашње Дежевке, леве притоке Рашке. Жупско средиште било је у Пнући, потоњој Дежеви. У Жичкој повељи се помиње жупа Пнућа, 1220. године, (Новаковић, 1912, 573) а река Пнућа у повељи краља Милутина манастиру Бањска, (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 461) а у повељи Св. Архангела код Призрена, 1348-1353. године, зидари из Пнуће. (Новаковић, 1912, 696) На основу повеље Бањској види се да река Дежевка се звала Пнућа. Замена имена реке Пнућа индицира да је и жупско место Пнућа постало Дежева. Место Пнуће⁵ се данас налази код епископалне цркве Св. Петра.

У владарском двору Дежеви код Раса родио се Растко – Св. Сава, 1175. године. На сабору у Дежеви је краљ Драгутин предао власт свом млађем брату Милутину, 1282. године. (Ћоровић, 1929, 5)

У повељи краља Милутина Бањској, 1314-1316. године, дата су села Беково са црквом Св. Димитрија, Полаз /?/, Хропалице, Срабаниа, Врановина, Драмићи и село Павље и уљари у Људској. У области Пнуће дато су села Дежева, Сути, Себемиље и Тушимља, али се каже „у Расу“. (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 460-461) Село Беково је дато Доброславу Степковићу „у страни Раса“ које је и пре држао све „док је веран цркви“ Бањској. (Исто, 460-461) Овај податак нас упућује на то да је жупа Пнућа укључена наново у Рашку жупу.

У развођу реке Дежевке, у попису крајишта Иса-бега Исхаковића, 1455. године, идентификовали смо села која су

⁵ Топоним Пнуће показује антички – грчки утицај. Испод атинског акропоља је постојао Пнукс са зградом Скупштине и тремом за народно саборовање. И на простору Пнукса у Атини је саграђена црква Св. Апостола у XI веку. (Андрејић, 2001, 8, 70)

укључена у турску нахију Рашка, а некада су била у склопу жупе Пнућа. (Šabanović, 1964, 3-57) То су села: Драмићи, Шароње, Г. Тењково, Паресије, Љуљуц, Калиница?, Калудра, Вилевине – Вилош, Брезовица – Полози, Кулина?, Скукоово?, Туново, Полази, Д. Тењковина, Врановина, Тодоровце, Полошце – Полози, Запужани, Двориште, Г. Ковачево, Д. Ковачево, Кузминчино – Кузмичево, Косарић – Косурић, Пачевина, Рајко-Штавић – Рајковиће, Ботуровине, Плешин, Чабин Дол /непознато/, Бањска?, Себемиља, Мишчиће, Шароње и Страдово.

Жуџа Људска

На основу аналогије са Пнућом, изгледа да је једно време постојала жупа Људска у сливу истоимене реке, леве притоке Рашке. У повељи манастира Бањске се помиње река Људска као међа села Павља. У истој повељи се помињу и уљари у Људској. (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 461) Дакле, Људска се помиње и у смислу области.

У попису крајишта Иса-бега Исхаковића, 1455. године, идентификовали смо села која су укључена у турску нахију Рашка, а некада су била у развођу реке Људске и склопу истоимене жупе. (Šabanović, 1964, 3-57) То су села: Јанча, Шаре, Д. Павље, Г. Павље, Средње Павље, Г. Рогатац, Рогатац, /Д. Рогатац/, Бели Поток – Беле Воде, Пурђе, Г. Штитар, Д. Штитар, Радаљица, Свиланово, Вивер – Вевер, Осаница, Полице, Окоси, Дохојевиће – Дојиновиће, Гошево, Корутане и Мухово.

Највеће поље кроз које тече Људска назива се Јаначко. На његовој средокраћи се налазе села Доња и Горња Јанча. Од надгробника из XIV-XVII века средњовековне сеоске некрополе саграђена је црква Св. Димитрија у XVII веку. (Премовић-Алексић, 2014, 34-36)

Жупа Јелчаница - Јошаница

Имајући у виду да се град Јелеч у изворима не повезује са жупом Рас – Рашка може се тврдити да су предели у горњем и средњем току реке Јошанице припадали истоименој жупи јужно од Расе. Жупско средиште је било у истоименом месту Јошаници. Над овом жупом са југа се уздизао један врх планине Рогозне са тврђавом Јелеч. Краљ Драгутин је јашући са својом властелом пао са коња „испод града Јелеча“ и сломи ногу. (Данило II, 2004, 32) Краљ Милутин је манастиру Бањска дао село Гошево под Јелечом. (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 461) Јелеч су Турци трајно освојили 1396. године.

У нахији Јелеч, 1455. године, у крајишту Иса-бега Исхаковића (Šabanović, 1964, 3-57) су пописана села: Јошаница, Бајовац – Бај Поток, Мур, Ораш/е/, Горње Тремље и Д. Тремље /непознато/, Кашаљ, Шароње, Бање, Белина Лука?, Лохућа /непознато/, М. и В. Знуша, Г. Лукар, Д. Лукар, Г. Охоље, Охоље, Неготинац, Смилов Лаз, Грубатниче, Витаково, Божотићи /непознато/, Г. и Д. Јабланица, Гошево?, Маљевице, Дедилова, Комине, Луче – Рајетиће, Комине, Црвње, Мољевци, Ниш и Изрок – Орље Отес, Петрова – Крчмар, Закон – Закониче, Цркавци /непознато/, Црномир, Пасји Поток?, Узоровице – Војковићи, Кедино /непознато/, Ниш, Витац Поток (непознато) и Врапче.

Према попису санцака Босна, 1468/69. године, Вилајет и кадилук Јелеч са седиштем у тврђави Јелеч обухватао је нахије: Јелеч, Звечан, Рас, Сјеница, Барче, Враче, Никшић и Моравица. (Šabanović, 1959, 117) Нахији Јелач припадају места: Бај Поток, Мур, Г. Тремла, Јошаница, Црномирина, Парилева, Сливна, Осоје, Г. Јабланица, Билина, Божурић, Крушева, Продановка, Г. Охолина, Чрвојевча, Витакова, Д. Тремла, Островица, Загула, Кашли, Д. и Г. Охоља, Јаворји, Д. и Г. Бања, Грубетица, Д. и Г. Знуша, Смилов Лаз, Пахленица, Брезовича, Г. и Д. Лукар, Белина Лука, Добретина, Барбича, Кожула, Прућа, Мачевац, Батеси, пазар Глухавица, Лохућа, Намг, Враша, Смолућа, Ковач, Ђерица, Руђа, Законича, Моран, Д. Моран, Орља, Покравеник, Јелић, Милановић, Мирковина, Добри Дуб, Карабај, Ошарић, Опар, Жирча, Г. и Д. Паљева, Гошево и Радуховце. (Aličić, 2006, 12-16, 27)

На основу пописа свештеника у XVI веку у селима: Крушево /поп Мато/, Д. Грмље /попови Вук и Радосав/, Мишковине /поп Радојица/, Витаново /попови Милентије и Звонко/, Кашељи /син Рада попа/, Гвозден Пазар – Глухавица /попови Тома, Ђуро, Мијо и Јован/ (Мушовић, 1981, 41, 53, 68) постоје цркве које су старе или обновљене. Због броја попова у Глухавици може се реално претпоставити да постојале две цркве.

Жупа Сеница

Жупа која је обухватала централне делове Пештерске висоравни, око реке Сенице /данашње Вапе/ са седиштем у истоименом месту. Границе жупе представљају планине. На северу: Златар, Јавор и Голија; на истоку: Велика Нинаја, на југу: Гиљева и Жиландар и на западу: Јадовник и Озрен. Река Вапа се некада звала Сеница и, по правилу, према њој је жупа и добила име. На овој реци се налази и истоимено жупско средиште. Место Врхсеница упућује

на то да је у питању изворишни део реке Сјенице. У попису Сјеничке нахије с краја XVI века се помињу реке Сеница и Јошаница које се налазе у близини села Крстаче. Ово село се налази на ушћу данашње реке Вапе у Увац. (Мушовић, 1980, 42)

Краљ Урош I у повељи Дубровчанима, 1253. године, помиње Сеницу као област. (Новаковић, 2012, 150) И Дубровчани помињу у свом извору, 1323. године, жупу Сеницу. (Динић, 1978, 79) Краљ Милутин је манастиру Сопоћани дао село Камичницу на Сеници. (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 459) У Хрисовуљи манастиру Хиландару, из 1348. године, цар Душан даје у посед село Локавско са заселцима на Сеницах. (Новаковић, 1912, 421) „На Сеницах“, 1360. године, помиње цар Урош у повељи Дубровчанима којом укида нове царине, (Новаковић, 1912, 182; Стојановић, 1929, 98-99; Мошин, Ћирковић, 2011, 188) а то значи да је овде успостављен владарски двор и да је ту и трг.

Кнез Лазар је, 1388. године, у Сеници узео Дубровчанима неку робу. У вези царина на Сеници Дубровчани се обраћају Вуку Бранковићу, 1391. (Ћирковић, 1990, 7) У месту Брнице, „у држави Ђурђа и Лазара“ Бранковића, 1408-1409. године, једну књигу је писао поп Прибил. (Динић, 1978, 167) У селу Брњици код Дуге Пољане на Пештерској висоравни откривени су остаци ове цркве. (Мишић, 2009, 31) На Сеницама је султан Мехмед II Освајач примио Дубровчане, 1467. године. (Стојановић, 1929, 241)

Од сјеничких села је области Бранковића припадало само село Црвско и црква коју су турски пописи регистровали под именом Чатал. (Премовић-Алексић, 1997, 42) Међутим, црква Чатал је касније пописана у нахији Трговиште.

Турци су жупу Сеницу претворили у истоимену нахију и пописали је 1455. године као део крајишта Иса-бега Исхаковића и његових заповедника а коју чине села: Штавна – Штавал, Кнежевце – Кнежевац, Брњица, Крушево?, Дубница, Д. Миладинова, Врхсенице, Кашаљ?, Луковско – Дунишиће, Мишковица, Г. Ритуца, Ср. Ритуца, Д. Ритуца - данас Дражевиће, Врапци, Лозник – Багачиће, Д. Лозник, Г. Лозник, Д. Вапа, Г. Вапа, Шароње, Бање?, Јелхова?, Брезовица?, Плана Лука /непознато/, Отис?, Избице, Окоси?, Ступ, Врело – Драгојловиће, Гоње, Распоганче, Житнић,

Чајковина – Лопиже, Злоб /непознато/, Чедово, Дуга Пољана и Раждагиња. (Šabanović, 1964, 3-57) Дакле, 37 села.⁶

На основу присуства попова у селима: Средњи Лозник /поп Радоња/, Чајковићи /попови Вукач и Добрило/, Житни/к/ /поп Мркша/, Дубница /попови Милош и Павле/ и Г. Брестово /поп Радослав Дошлић/ (Мушовић, 1980, 41, 43-44, 46, 59) сазнајемо да су морале постојати цркве. Оне су постојале и у време српске државе јер нису могле бити нове грађене према турском закону.

Према попису санџака Босна, 1468/69. године, у нахији Сјеница су села: Житнић, Раждагина, Г. и Д. Лозник, Врхсенице, Младеновина, Вивац, Лопиже, Чидева, Луковско, Г. и Д. Ступ, Средњи Ступ, Г. Брленица, Дуга Пољана, Штавна, Узлоб, Гуровица, Распоганча, Г. Брестовица, Виловина, Врело, Мачка, Крћина, Жајетино, Д. Брњица, Мушковица, Средњи Лозник, Крстац, Г. и Д. Вапа и Дубница. (Aličić, 2006, 16-21) У овом попису Сјенице се помиње врло занимљива личност: жупан Алија! Вероватно је у питању некадашњи жупан сјеничке жупе који је примио ислам. Може се претпоставити да се раније звао Илија.

Влашка села у Сјеници су посебно пописана 1468/69. а налазе се у зеамету, нахији Барче: Вихови, Комаран, Требна, Бресник, Матишина, Г. Радохлиња, Засенан, Узди, Кладница, Прага, Лешница, Доброселце, Багил, Негбилина, Парица, Гојћан, Хонуковица, Трудова, Ср. Вршевина, Циче, Ђуретин, Маскова, Драбетин, Браћилово Поље, Опаленик, Д. и Г. Вршевина, Јасеново Слеме, Штребца, Г. Равништа, Тенчић, Славогошта, Мочелница, Брезова, Данева, Радилева Дубрава, Моравица, Будожел, Кравјар, Глаћишне, Подтубе, Лука, Сивча, Злоломишица, Пелевић и Д. Радотина. (Aličić, 2006, 24-26) У следећем попису, 1516. године, у овој нахији се појављује Скендер-пашина варош, касније позната као Нова Варош на основу чега се овај део Сјенице убицира северозападно. (Šabanović, 1959, 118)

Жупа Јелшаница - Јошаница

Јелшаница је захватала област између Доњег Ибра и Крушилнице. (Алексић, 1957, 337-338) Жупа Јелшаница⁷ је била

⁶ Д. Премовић сматра да су у нахији Сеница Иса-бегу припадала 12 села, а његовим заповедницима и тимарницима 13 села. Укупно 25. (Премовић-Алексић, 1997, 45)

⁷ Хидроним Јелшаница може бити фитоним али и зооним. Јелша у старословенском означава биљку јоху – јову. На основу тога је река добила име по

област која је превазилаза простор слива истоимене реке, десне притоке Ибра, тако да је захватала и простор у долини реке Гокчанице. Ово је подпланински простор богат рудама злата, сребра и гвожђа у коме су се налазили рудници са топионицама: Плани, Ковачи, Гокчаница и долина Самоковске реке. У Жичким повељама, којима се ставља под ингеренцију ове епископије, помиње се као Јелшаница, 1220. године. (Мошин, Ђирковић, Синдик, 2011, 92, 94) Жичи су у Јелшаници приложена села: Гвочаница са Пупавњем, Планиница, Доње Церје, Жарче.

У Плани се налази рудник, православна и католичка црква и трг. У Плани је постојала и ковница новца, 1388. (Динић, 1978, 82) У највећем рударском месту, у Плани се већ 1346. године помиње католичка дијецезна црква. (Јовић, 1994, 112) У Плани је 1424. године деспот Ђурђе са млетачким послаником Франческом Квирином разјаснио тачке о миру. (Јиречек, Радоњић, 1978, 353.) Ову богату жупу је штитио већи број утврђења. Градиште у Рудњаку у Гокчаници било је средиште жупе, а у Јелшаници је централно утврђење у Дубовцима. (Милутиновић, Марић, 2012, 108) Место Јелшаница - Јошаница на истоименој реки било је средиште жупе.

Жупа Ибар

Жупа око истоимене реке. Свакако је некада давно постојало и место Ибар као средиште жупе иако у изворима нема његовог помена. Ибарска клисура се у средњем веку звала Сутјеска „на Полумири в Сутјасцја“. (Новаковић, 1912, 572)

Жупан Стефан Немања је добио Источну земљу са жупама: Расина, Топлица, Ибар и Реке, 1127-1130. године. (Стефан Првовенчани, 1988, 65) Из *Жичке повеље* се види да су постојале две жупе Ибар: Ибар и Горњи Ибар, (Новаковић, 1912, 573) које нису ближе омеђене. Река Студеница је у ранијем периоду припада Ибру јер се каже да је Стефан Немања саградио „храм Пречисте у Ибру, на реци по имену Студеници“. (Стефан Првовенчани, 1988, 74)

На путу између Студенице и Жиче, над реком Ибар, архиепископ Данило II је саградио тврђаву Маглич са лепом палатом и ћелијама а цркву Св. Ђорђа у њој је снабдео књигама и другим потребама. (Јиречек, Радоњић, 1978, 231-232)

Дуже време је у науци постојао проблем у вези са питањем који предели припадају жупама Ибар и Горњи Ибар? Ми би смо

пољима многобројних јова кроз која је протичала. Али, јелша је и име врсте овце. (***) *Riječnik JAZU*, IV, 1892-1897, 583)

додали и питање да ли су у време формирања Немањине удеоне кнежевине постојале две жупе Ибар. То је некада била једна ако имамо у виду да се прво помиње једна жупа Лепеница а касније две. У време Немањиног овладавања „источном земљом“ под Ибром треба разумети јединствен простор који се касније дели на жупе Ибар и Горњи Ибар, тзв. Ибарски Колашин, област у горњем току реке Ибар /од ушћа Рашке у Ибар, између планине Копаоника, до Вучитрна на југу и северне подгорине Мокре горе, а потом источно од обронака Пештерске висоравни, венцом планине Рогозне до ушћа Рашке/. Жупа Горњи Ибар је касније подељена на две жупе: Звечан и Јелакци. Жупа Ибар је била у средњем и доњем току реке. Из ње ће се у XII веку издвојити жупе Брвеник и Крушилница која захвата пределе око ушћа Ибра и на десној обали Западне Мораве.

Област према жупи Моравица и села у Студеници, као и источно од доњег тока Ибра, жупе Крушилница и Јошаница, припале су Жичкој епископији. (Динић, 1978, 70-71) Осим тога, потпуно је невероватно да предео у коме се налази Жичка епископија не припада истој. Област Студенице је припадала епископији Рас. Други доказ представља учешће рашког епископа Павла у процесу сакрализације краљице Јелене Анжујске у њеном манастиру Градац зато што ова територија јесте у његовом надлештву. (Митић, 2004, 69)

Дакле, имајући у виду све напред поменуто, под жупом Ибар може се подразумевати област од средњег тока, од Павлице и Брвеника до жупе Крушилнице. Долина Ибра од тврђаве Маглич, кроз Плумира, Ушће до Биљановца, код жупе Јехошанице.

Жупа Студеница

Иако се област у развоју реке Студенице у првом периоду власти Стефана Немање наводи да је у жупи Ибар: „храм Пречисте у Ибру, на реци по имену Студеници... било пусто ловиште зверова“. (Стефан Првовенчани, 1988, 74) Међутим, истраживања су показала да су ту постојали остаци грађевина и из ранијег периода. (Радан-Јовин, 1969, 63-69) У развоју реке Студенице је могла постојати истоимена жупа у ранијем али и у каснијем периоду. Жупа Студеница је била на простору слива истоимене реке, леве притоке Ибра. Нема никаквог основа за крајње хипотетичну тврдњу да „Слив Студенице у средњем веку био је подељен у две жупе, чије нам тачне границе данас нису познате; горњи ток реке припадао је жупи Моравици, а доњи једној од две ибарске жупе“. (Ђурић, Пејић, Крстановић, Темерински, 1991, 184)

Средиште жупе је место Студеница где ће Стефан Немања подићи меморијалну Богородичину цркву са утврђеним манастиром, 1183-1184. године.⁸ Оригинална повеља Студенице је нестала а пронађен је један примерак из XVIII века није аутентичан. У овој повељи се помињу села и цркве у околини манастира и на Ибру: Брезова, Гуштерице, Засад, Диаково, Полумир, Подгорелица, Церје, Бресник, Растиште, Савово, Главочи, Мланча, Мугурице, Ми.докие и са црквама Павлица /Стара/ и Придворица. (Шкриванић, 1967, 12-14; Новаковић, 1912, 568-569) Села Бобоље са Чечином је у изворишном делу реке Студенице и припада Жичи према повељи из 1220. године.

У селу Придворици налази се црква посвећена Преображењу Христовом. Црква припада развијеном типу цркава Рашког стила, средине XIII века. О овој цркви нема помена у изворима. (Чанак-Медић, 1995, 135) На основу имена села помишља се да је придворна црква неког студеничког властелина. (Кораћ, 1975, 34)

Жупа Студеница је после 1455. године припојена новоуспостављеној нахији Брвеник. У Студеници су пописана села: Мланча, Савово, Главоч, Растиште, Ђаково, Засад, Брезова, Трњаци, Полумир, Церје и Бресник. (Кнежевић, 1990, 256-260)

Жупа Брвеник

На каменитом вису над ушћем реке Брвенице у Ибар налазио се град Брвеник који је средиште жупе. На десној обали Ибра, у близини града Брвеника, постоји црква Стара Павлица која је из XI века али активна и касније. (Вукадин, 1975, 145-148) У пределу реке Брвенице, у Градцу је краљица Јелена, супруга краља Уроша I, саградила своју задужбину, око 1270. године, где је и сахрањена, 1314. (Кандић, 1989, 10-11)

На простору средњег Ибра и у сливу реке Брвенице, леве притоке Ибра, појављује се жупа Брвеник и истоимено место са тргом и тврђавом. Први пут се помиње 1280. године као колонија Которана и Дубровчана. (Жиречек, Радоњић, 1978, 93) У подграђу Брвеника се налазила и црква Св. Николе из XIII-XIV века у којој је био сахрањен кнез Дабиша. На основу остатака живописа датована је у другу половину XIV века. (Чанак-Медић, 2006, 228-229, 235) И у оближњем селу Шумнику се налази црква Св. Николе из XIII-XIV

⁸ Запис у Требнику манастира Каленића тврди да је Студеница саграђена 1172. године. (Стојановић, 1905/1984, 34)

века. У њој је био сахрањен Велислав, монах Василије, у XIV веку. (Исто, 157, 163)

У селу Кончул, крај Ибра је црква Св. Николе која се помиње први пут у *Сѣуденичком шѣику*, 1208-1215. године. Једно време, 1315-1320. године, Кончул је седиште Ибарске епископије. (Јањић, 2009, 105) У подграђу Брвеника се у изворима, 1346. године, помиње и католичка црква Св. Трифуна. У месту Брвеник, крај Старе Павлице, Стефан и Лазар Мусић су саградили своју меморијалну цркву посвећену Св. апостолима Петру и Павлу, 1383-1386. године. (Михајловић, 1975, 67)

Разменом са великим кнезом Војиславом Војиновићем, жупу Брвеник за Звечан, 1363. године, је добио челник Муса (Новаковић, 1912, 316) за кога је била удата Драгиња, сестра кнеза Лазара. После смрти челника Мусе жупом Брвеник господаре његови синови Стефан и Лазар који су постали „смртни непријатељи“ великог жупана Николе Алтомановића. Сматра се да су у Повелји цара Уроша набројана сва села ове жупе, 56 села и 6 заселака: ловачло Стражино, Његомирце, Дебрахова, Мутиводик, Грабовница, Постелаштаци, Дабрахова, Пасија Лука, Постелаштак, Крушево, Страси, Јабланица, Подкључије, Мрмоније, Орахово, Орахово Зланоша, златарско Луково, Кијувци, Друго Кијувце, Долац, Хрвати, Постен, ловачко Драгодане, Петровика, Коијушко, Трскавица, Кнеже, Плавково, Куманица Драново, Лозно, Крнина, заселак Пантаи, Балачино, Луково Куманица, Носонино, заселак Бела Пољана, Бела Лука, заселак Добротин Дол, Пинеч Дол, Хрвати, Бела Лука, Кравики, заселак Загорани. Глушци, заселак Паликуће, Глушци, Толаковикин, Валаци, Бабин Поток, Балци, Павова црква, заселак Орах, Тихолка, Рудница, заселак Церова Глава, заселак Лисина, заселак Доња Рудница, Јурин, Јарина, Прпора. Ова села се налазе јужно од града Брвеника, у долини Ибра и Рашке. (Динић, 1978, 71)

Према попису санцака Босна, 1468/69. нахија Врача обухвата простор између река Рашке и Ибра и нахије Јелеч, на југу са селима (Šabanović, 1959, 118): Г. и Д. Крнета, Г. и Д. Белећа, Кутно, Бара, Д. Трнова, Д. Калин, Сопи, Копри(н)ца, Кончолић, Подкоми, Брастова, Орахова, Јелчин, Крнавица, Д. Завада, Г. Дренова, Козарева, Бабин Дол, Постење, Д. Микулин, Г. Пелакова, Г. Лукова, Дренавица, Миравница, Пасји Поток, Галошица, Избица, Д. Пелавка, Лопижа, Ракево, Голија, Пиртеш, Белухова, Берберишта, Слива Поток, Кравић, Било Поток, Микулина, Д. Каменица и Г. Калино. (Aličić,

2006, 4-7) У Врачи су и села: Лопушина, Опава, Бистрица, Калушци и Кућина. (Исто, 27)

Жупа Јелци - Јелакци

Жупа око горњег тока реке Ибра. С. Мишић сматра да је око данашњег Рожаја била област Никава коју помиње Јован Кинам, 1149. године. И поред велике надморске висине ова област има све одлике жупе. Некадашње место Трговиште добило је име Рожај према имену цркве Ружице која се налазила у Сувом Пољу поред Ибра. (Мишић, 2012, 369)

На простору Штавице и Ибарског Колашина била је жупа Јелци. У Штавици се и данас централно село зове Жупа и кроз њега протиче Жупски поток. Осим тога, једна притока Ибра у његовом изворишном делу се зове Жупаница. (Исто, 370)

Стефан Првовенчани, 1220. године, у жупи Јелци набраја села: Доња Вас, Гњила, Борак и Витахово. (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 91; Новаковић, 1912, 571) У Брњацима је имала двор краљица Јелена Куртне Анжу, мајка краљева Драгутина и Милутина, која је ту и умрла, 1314. године, а потом сахрањена у свом манастиру Градац. (Здравковић, 1975, 107-113)

У повељи краља Милутина Бањској, 1314-1316. године, дата су „на Јелашцах Вранивће... село Јелики... ниже Илијине цркве... на Дрјаза зидари“. (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 462; Шкриванић, 1956, 178) Архиепископ Данило II /+1337/ у Јелашцима је саградио свој двор с лепим и високим палатама и црквом Св. арханђела Михајла коју је и живописао. На имању Лизица живописао је и цркву Св. Саве коју је саградио архиепископ Никодим и повисио кулу испред ње. (Јиречек, Радоњић, 1978, 231)

У области Бранковића, 1455. године, у нахији Трговиште (Рожај) су села: Шавче, Врбица, црква Чатал, Ћерекар – Рахорика /поп Радослав/, Црвско, Долове и Набој. (Надžibegić, Handžić, Ковачевић, 1972, 3-6) Село Црвско и црква која регистрована под именом Чатал у нахији Трговиште. Овој цркви припада и село Свиналево, за које се сматра да је у питању село Свиланово, северозападно од Раса. (Премовић-Алексић, 1997, 42)

После турских освајања дошло је до поделе ове жупе на нахије Трговиште (Рожај) и Клопотник. У попису војнука нахије Трговиште /Рожај/, 1485. године, помињу се села: Кербела, Радичићи, Забрани, Храсно и Тузина, а у нахији Клопотник војнучка села: Бубућ, Боросница, Кројан, Љубовача, Михалић, Вукосалић, Златар, Васловић, Бања, Чехрина, Љубовић, Бзоровић, Оршенивић,

Мажовић, Преска, Можданица, Банука, Калудра, Глобари, Мдод/?/дол, Црноло и Костосреница. (Храбак, 2007, 84-87)

У нахији Клопотник су пописана још 24 села: Драга /код Тутина/ /поп Видач/, Шпиљани, Биханица /Попадија, удовица/, Веље Поље, Аковац /поп Ненад/, Брњак /поп Радица/, Тушимље, Придворица /поп Никола/, Рајин Дол (Рајетиће), Вељи Брег, Дољани, Јелашица, Братуш – Братош, Уљари, Гојковци, Зубин Дол /Зубин Поток/ /поп Влкослав/, Радић /поп Миладин/, Подграде, Мелај, Д. Чечево, Орашак, Пастух, Менгеловић /поп Радоња/, Рибарић, Ненадово, Вуча, Саш /поп Владко/, Црнокрпи, Плешин, Бања, Мађупић, Копиловић, Бојновић, Отешеновић, Вукосалић, Ваславић, Златари, Калудра, Љубојевић – Љубовац, Јабука, манастир Дикодил. (Hadžibegić, Handžić, Kovačević, 1972, 7-18) Имајући у виду помен попова постоји седам црква у селима: Драга, Аковац, Придворица, Дубоки Дол, Радич, Менгеловић и Саш и манастир Дикодил код Придворице.

Скоро 100 година касније, 1571. године, у Призренском санцаку је пописана врло велика нахија Трговиште али не са седиштем у Трговишту /Рожају/. У новоформираној нахији Трговиште која је обухватала велики простор Горњег тока реке Рашке, Пештери, Тутина, Рожаја и Ибарског Колашина, пописана су 153 села и место Трговиште које је било њено седиште.⁹ Реч је о Трговишту на ушћу Себечевске у реку Рашку. (Зиројевић, 1994, 31-53; Катић, 2010, 269-420) Заправо, највећи део села ове нахије налази се на Пештери, око Тутина и око Рожаја. Попис из 1571. године, иако писан после преко 100. година турске власти је детаљан и омогућава извођење важних закључава у вези реконструкције некадашње жупе Никава - Трговиште са тргом /попови: Дмитар, Стојан, Тодор, Божидар, Јован, Радоња и Радман/, Себечево /попови Радич и Владохна/, Небој/е/, Суходол /поп Клисуре – кнез/, Засмрче, Д. Лукавица /поп Бранко/, Грахова /поп?/, Закамен, В. Тузина, М. Тузина, Долови, Бушани, Ђерекар, Радетина /поп Марко/, Ломница, Злоглав, Леч/а/, Црепуља /поп Степан/, Д. Биханица, Златни Камен, Цепељ, Драга /поп Војо/, Црвско, Г. Ликоцрева, Д. Ликоцрева, Д. Башча, Букојевица /попови Радисав и Нико Радич/, Жабрен, Пештера /попови Вукас и Радисав/, Годова, Вучја, Храсно, Међугорје, Режевиће, Слатина /поп Костадин/, Црнча /баштина попа?/,

⁹ Убикација неких села нахије Трговиште северно од реке Рашке, у нахији Нови Пазар, као и око Новог Пазара, јужно од Рашке, и у области реке Бањске и Ибра, по свему нису оправдана.

Добриње, Цветановић, Бела Црква, Деврче, Г. Нељуди /село Жупа код Тутина?/ /поп Вук/, Дубова, Буђева, Марина Дубрава /попови Никола, Марко, Вукоман и Мирко/, В. Речица, Белица, Тврдишево /поп Сладоје/ /фамилија Његуш/, Брагјаково, Хранотић /поп Владислав соколар/, Медељ, Рудница, Црнча, Д. Нељуди /припада манастиру Сопоћани/, Г. Башча /поп Нико/, Рожај /попови Вукмир, Радоња и Радивој/, Г. Лукавица, Дмитрова Црква, /поп Радисав/, Друга Дмитрова, Лескова Глава /поп Вук/, Мојстир, Драгиње, Жупа, Веље Поље, Симираћ, Осојани, Попић, Бориштица, Шпиљан, Расовац, Саш, Црна Крпа, Детан, М. Точилова, Кочарник /Тутин/, Церовик, Радушa, Друга Радушa, Камичица, Вел. Точилова /поп Вид/, Баљенова, Г. Рамош, Д. Рамош, Славковић, Врујак /поп Воја/, Дуљеби, Јаребице, Боројевик, Шароња Лукавица, Крње Јеле, Врбасић, Подбјељ, Г. Грачани /попови Страхиња и Радисав/, Д. Грачани, Ходојевић, Гњила, Пружња, Лука, Бабудавица, Михалић, Војнова, Јошевик, Шипова, Вилишта, Каменица, Горанца, Шавци, Јунак, Варева, Берберуша, Островица, Каловић, Д. Бикова, Долац, Д. Попић, Трнава, Трапоња, Божанић /поп Стојан/, Црниш, Златаревина, Цветње, Грижани, Свибавница, Прибојевци, Курјак, Ујниче, Забрђани /поповска баштина/, Толци, Г. Бикова, Блажевје, Рушци, Педељ, М. Речица и Окошани.

Судећи према пописаним поповима у Трговишту постоје 6 цркве,¹⁰ Себечеву 2, у Мариној Дубрави 2, а по једна у Суходолу, Д. Лукавици, Грахови, Радетини, Црепуљи, Драги, Букојевици, Пештери, Слатини, Г. Нељудима, Тврдишеви, Хранотићу, Рожају, Дмитрови, Лесковој Глави, В. Точилови, Врујаку, Г. Грачани, Божанићу, Забрђанима и Педељу. Укупно, 31 црква, а које су биле старе или обновљене старе.

У нахији Трговиште, 1571. године, постоје манастири: Вареву – Св. Варвара /монах Силвестер, митрополит рашки/, Трумина – Св. Никола код Осојана?/, Св. Петар у Рожају, Мојстир у селу Драга /у поседу Николе/, Св. Арханђел у Кочарнику /Тутин/, Св. Тројица – Сопоћани /попови – калуђери: Симеун и Сава, калуђери: Васа и Петроје/ и црква – манастир Пречиста /Богородица/ – „припада женама“ код Сопоћана.

¹⁰ Постојање свих ових цркава је и археолошки и теоретски потврђено. (Премовић-Алексић, 2011, 15-18)

Жупа Звечан

Изгледа да је жупа Звечан издвојена из Горњег Ибра средином XIV века. Звечан је српска погранична тврђава код које је рашки велики жупан Вукан, 1093. године, поразио византијску војску. (Византијски извори III, 1966, 387) У Звечану борави и жупан Стефан Немања пред одлучујућу битку са Тихомиром на Пантину, 1166. године. (Доментијан, 1938, 236-237)

Краљ Милутин је приложио Бањској цркву „Св. Димитрија под Звечаном“. (Новаковић, 1912, 22) Код Звечана се налази рудник сребра и злата Трепча. Први помен је из 1303. године у вези католичке парохије. У Бањској повељи се помињу „Саси трјабчки“, а потом се помиње 1333. у вези дуга у сребру према Марку Лукаревићу. Када је цар Душан градио Св. Арханђеле код Призрена по његовом наређењу је коришћено олово из Трепче. (Динић, 1978, 400-401, 403)

И Милутинов манастир Бањска се налази у жупи Звечан: „кон града Звечана“, „беше сахрањен у манастиру Св. Стефана у Звечану“ и „при граду Звечани, јеже јест“. (Стојановић, 1927, 76-77, 102, 195; Орбин, 1968, 26) Краљ Милутин даје својој задужбини Св. Стефана у Бањској, 1313-1316. године, села у Ибру, у непосредном окружењу манастира: Бањска, Валач, Жрновница, Бресница, Бањско Поље, Рударие, Корила, Козаријево, Влачна, Бирово, Јелшаница, Гнјаждани, Глбоко, Копорики, Граничане, Дабрахова, Селчаница, Кошутово, Бистрица, Влахиња, Орахово и Трјабча – Трепча. (Шкриванић, 1956, 178)

У попису католичких парохија из 1303. године помињу се Брсково, Грачаница, Трепча, Рудник и Рогозна. (Јиречек, Радоњић, 1978, 93) Краљ Милутин је цркви Бањској дао „Рогозну сву са Рудинама“ и село Гошево „под Јелечом“ све до Знуше. (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, 459, 461) Рогозна се помиње као рударско насеље које има свог кнеза чији је син Аиан био златар, 1348. године. (Томовић, 1987, 45) У Рогозни су присутни Саси и Дубровчани, 1348. и 1388. године. (Исто, 45)

Ниже Звечана, око ушћа Ситнице у Ибар, налазило се Димитријево поље. На овом пољу су се сукобили Стефан Дечански и његов брат Константин у борби за власт. „Битка се развила под Звечанским градом на Дмитровичком пољу“. (Стојановић, 1927, 49) У Звечану је краљ Душан заточио свог оца, 1331. године, свргнутог краља Стефана Дечанског који је ту и скончао. (Митић, 2004, 154)

Жупом Звечан господари челник Димитрије Муса до 1363. године, а потом кнез Војислав Војиновић. Челник Муса и кнез

Војислав Војиновић су, 1363. године, разменили градове и жупе „град за град, Звечан за Брвеник, и жупу за жупу“. (Новаковић, 1912) Звечан је у власти челника Милоша Повића, 1370. године, привремено је у поседу Николе Алтомановића, доцније је у поседу Вука Бранковића а потом деспота Стефана. Турци су узели Звечан 1396. године. Деспотов кефалија Звечана је Фериз, 1399. (Динић, 1978, 149-155) Кефалија у Трепчи, 1450. године, био је Вукосав Добројевић. (Исто, 400-401, 403)

Нахија Звечан је први пут пописана 1455. године у оквиру крајишта Исха-бега Исхаковића, (Šabanović, 1964, 3-57) његовог тимара и тимара заповедника и посадника тврђава Звечан и Јелеч: Звечан, Дмитровица са тргом и пазаром, Жрнавица, Брњица, Кориље, Лисице, Сочаница, Дрежница /непознато/, Г. Крњина, Шумил – Бешчић, Дедино, Бољетин, Жажево, Рахово – Орахово, Коваче, Јошевик, Рудар, Видомир, Засеље, Јабланица, Рујиште, Бресзово, Винарце, Бање Поље, Страна, Слатина, Липовица, Вршак, Дољани, Булгари – Србовце, Крушево, Каменица, Прешева, Дулшић /непознато/, Кошута – Кошутото, Бербериште, Чабар, До – Бан До, Рибар, Узорица, Николина – Сочаница, Хрвачка – Рвачка, Врба, каменица, Постење, Живадер, Кравица, Лесковик, Заваде, Баре, Љушта, Свињаре, Козаре, Валач, Грмава /непознато/, Белућа, Јагњеница, Кутње, Војсмилић, Бистрица, Батаире, Церањ, Речани /непознато/, Д. Крњина, Драгочево, Придворица, Поткомље, Д. Каљина, Вуча, Загуљ, Витковиће и Заграђе.

У попису Санџака Босне, 1468-1469. године, нахија Звечан има 36 села: Ржана /рудник сребра и трг са пазаром/, Д. Зајча, Церница, Горанца, Зајча, Крупча, Лођа, Мургула, Постење, Подграђе, Козарева, Жажева, Блатина, Рахова, Жрновница, Бресница, Сливчаница, Дрежница, Корила, Свинар, Копривна, Лисца, Дедино – Чавар, Јагњеница, Валач, Грмава, Г. Кошутото, Лушта, Рачани, Батахира, Врнац, Церани, Шумил, Кобиља Глава, Демелић и Бистрица, (Aličić, 2006, 2-3)

Нахији Звечан у XVI веку припадају места: Дмитровица са тргом и пазаром /без хришћана/, Каменица, мезра Ратилово, Свињар, Рибарићи, Стране, Слатина, Тошићи, Претиш, Д. Кошутото, Д. Крујин /поп Цветко/, Рудари, Церани, Винарице, Коримље, Бистрица, Пенахир, Бања Поље, Валице, Миколине, Бољетин, Жаже, Подграђе, Кошутото, Убрнице, Булгари, Селчани, Застење, Видамирићи, Шумини, Лесница, Грмови, Чаир, Дрежнице, Липовице, Љушине, Речани, Брестови, Чубуре, Униште, Орахово,

Дедилово, Брусница, мезра Злав, Жрновица, Козарево, Кобиља Глава, Рамлићи и Дољани. (Мушовић, 1987, 105-113)

Жупа Ситница

Жупа Ситница је била у сливу истоимене реке. Седиште је морало бити у месту Ситница које је нестало. Касније је средиште жупе у Вучи Трну.

Велики жупан Стефан Немања је повратио жупу Ситницу, 1186. године. (Свети Сава, 1998, 149) Краљ Стефан Првовенчани је подложио метоху манастира Жиче, 1220. године, село Куманово на ушћу Дренице у Ситницу. (Новаковић, 1912, 571) Стефан Дечански ће Куманово дати Дечанима, 1330. године, (Исто, 646-647) а у замену ће Жичи дати село Јабланицу. Куманово је нестало а налазило се у атару данашњег села Враголија. Жупа Ситница је у саставу Рашке епископије и за време краља Милутина, а у време цара Душана њом је управљао челник Димитрије Муса, син госпође Данице и Теодора I Мусакија.¹¹ (Андрејић, 2003, 60-64)

Краљ Милутин својој задужбини Св. Стефана у Бањској, 1315. године, даје села: Михаличино, Главотино, Стрелац и Племетино. (Шкриванић, 1956, 194-195) У *Грчаничкој повељи*, 1320-1321, на Ситници је дато село Синиак, Тишина и део Вишеграда. (Новаковић, 1912, 635) Цар Душан, 1348-1353. године Св. Архангелу прилаже у Ситници село Пантино. (Исто, 630) Господин Ђурђе Бранковић, 1410. године, даје Св. Павлу на Св. Гори село Кузмино. (Исто, 528)

Северно од некадашњег језера Јањево налази се Вучји Трн - Вучитрн у коме је био двор Бранковића. Кула средњовековног утврђења је данас позната као Војиновића кула што опомиње на време средине XIV века. (Здравковић, 1975, 28-31) После смрти Вука Бранковића, 1395. године, султан Бајазит је Мари Бранковић и њеним синовима дао само Вучитрн са нешто земље. (Јиречек, 1978, 335) У свом двору у Вучјем Трну Бранковићи са мајком Маром издају повељу Дубровчанима, 1405. године. (Новаковић, 1912, 224) Бранковићи са мајком Маром у Пећи пишу село Кузмино манастиру Св. Павла на Атосу, 1410. године, а у Вучитрну, 1413. (Исто, 531) У Вучитрну борави деспот Стефан, 1426. године, када је склопио

¹¹ По свему, госпођа Даница је била кћер краља Константина. Са Теодором Мусакијем је имала синове: Бојка и Димитрија. Димитрије Мусаки је, заправо, царски челник Муса, који се оженио са Драгињом – Драганом, сестром кнеза Лазара (Андрејић, 2011, 100)

уговор са Млечанима да ће порушити тврђаву Ђурђевац код Котора. (Лиречек, 1978, 400)

Према попису из 1455. године у нахији Вучитрн се налазе села из Ситнице, Дршковине – Дренице и Клине. У нахији Вучитрн се налази 128 села и шест манастира: црква Миња /Мина/, црква Св. Врач, Трстеник, Св. Архалије, црква Марко краљеве ћерке Оливере и манастир Девица /Девич/. (Hadžibegić, Handžić, Kovačević, 1972, 42-118) На основу присуства попова у селима да се закључити да постоји чак 50 цркава. У попису нахије Вучитрн у Доњој Ситници, некадашњој жупи Ситница, налази се 45 села.

Жупа Лаб

Жупа Лаб је у сливу истоимене реке а њено средиште је било у месту Лаб, чији су се становници иселили у данашње село Лабљане на десној страни реке Грачанке. (Урошевић, 1990, 227) Ова жупа је подељена на две: Горњи и Доњи Лаб.

Према попу Дукљанину западна граница Рашке била је на Дрини а источна до „Ларије“ /Лаба/ и Скадарског језера. (Barski Istorija, 1999, 51) Велики жупан Стефан Немања је повратио жупу Лаб, 1186. године. (Првовенчани, 1988, 55; Свети Сава, 1998, стр. 149) У повељи манастира Св. Стефана у Бањској, 1312. године, помињу се „оба Лаба“, (Новаковић, 1912, 629) Горњи и Доњи. У Горњем Лабу, у месту Врхлаб налазио се један од дворова краља Милутина. (Здравковић, 1975, 114-119)

Кнез Лазар је потврдио дар „вазљубљеног брата ми челника Мусе са синовима своим Степаном и Лазаром“ посед из њихове „државе“ цркви Св. Пантелејмона манастира на Атосу: село Уљаре, Горњи Закут са засеоком Трнава, цркву Св. Николе са засеоком и засеок „с оне стране Лаба“ Горњи Луковак, са воденицама и бродом. (Исто, 516) Књегиња Милица са синовима је, 1395. године, потврдила прилог манастиру Св. Пантелејмона: „цркве у Лабу Свети Никола и село Закута са засеоцима Трнава и Луковац, и Свети Петар“. (Исто, 519) Гргур Бранковић, с мајком Маром и браћом даје село Вранин Дол у Доњем Лабу манастиру Св. Павла на Атосу, 1413. (Исто, 530) Село Вранин Дол у жупи Лаб се помиње и 1450. (Стојановић, 1923, 29)

У нахији Лаб, 1455. године, пописано је укупно 220 села и три манастира: Св. Николе, Богородица и Лесковац. (Hadžibegić, Handžić, Kovačević, 1972, 240-347) На основу пописа попова у селима закључује се да постоје и 62 цркве!

Жупа Дршковина

Ова жупа се налазила на простору предела Дреница¹² са околином Рудника. Међутим, ова жупа се некада звала Дршковина па је реално претпоставити да се тада тако звала и река Дреница.

Р. Новаковић је убицирао жупу Дршковину на простору јужно од реке Клине. Заправо, сматра да је главно место Дрсник – Дршник и да је према њему и добила име. (Новаковић, 1966, 201) С. Ћирковић сматра да је Дршковина у време жупана Стефана Немање обухватала делове Дренице, Кострца, Подримља и Хвосна. (Ћирковић, 1985, 157) То би значило да је ова жупа између Книне – Прекорупље, Љубижде – Кострц, Подримља и Хвосна. Међутим, ако се има у виду да се за Игларево каже да је у Прекорупљи онда се Дршковина може тражити само источно, на простору Дренице.

Стефан Немања је 1186. године својој држави придодао и Дршковину. (Првовенчани, 1988, 55; Свети Сава, 1998, 149) У Руднику се и данас налази потес Дршков лаз који подсећа на име ове жупе. Краљ Урош I дарује село Крушевац, 1253. године, манастиру Св. Петра у Белом Пољу, а помињу се цркве Вартоломејева и Илијина и Рудник. (Новаковић, 1912, 601) Село Кострц са теговиштем краљевим и село Рјадобрад над Рудником у Дреници су дата манастиру Бањска, 1314-1316, а помиње се пут „стрменички“ /село Доњи Стрмац/, као и села Пољанце, Глоговце, Доброшевци, Плужине, Старо Чикатово, Ћирез, Микулиштица и Киеришки Поток. Краљ Милутин истом повељом одређује да жупа Дршковина припадне у црквеном погледу Рашкој митрополији. (Исто, 623-624)

Краљ Стефан Дечански, 1327. године, прилаже Хиландару и села Избишта, Команово Село, Врбовце и влашко село Тудоричевце. (Исто, 396, 398) Манастиру Дечани су, 1330. године, дата два села: Средње Село и Куманово, при чему се помињу и села: Радојево, Архидијач, Овчарево, Бјалакиевац, Добри До и Кузмино. Средње Село има цркву јер се помиње поп Клинац. (Исто, 646-647; Ивановић, 1954, 201) Средње Село има једног свештеника, значи и своју цркву. У повељи хиландарског пирга краља Душана, 1331. године, помињу се села Кострц, Рудник и Бања. (Новаковић, 1912, 486) Краљ Душан је Хиландару, 1336-1337. године, приложио манастир Св. Ђорђа са селом Уложишта (Исто, 405-406) које је касније нестало. Цар Душан, 1348. године, Хиландару придодаје и

¹² Област је добила име према реки Дреници, а тако се звало и место, „име једном или више мјеста по свој прилици близу ријеке Дренице“. (***) Рiječnik JAZU, II, Zagreb 1884-1886, 766)

Седларе, Избицу и Брези – Брезје /на ушћу Дренице у Ситницу/. (Исто, 422) Цар Урош је, 1365. године, потврдио Хиландару дар Бранковића на села Трстеник, Бежаник и Тушимљу. (Исто) Гргур и Вук Бранковић су, 1365. године, приложили Хиландару и Светом Павлу на Атосу и села из Дренице: Бержанић, Бањица, Врбовац, Доброшевце, Трнова, Трстеник, Тушиље, Штутица и Мучиваре. (Стојановић, 1890, 31) Деспот Ђурђе и Јерина су приложили манастиру Св. Павла села Доброшевце на Дреници и Трnavу „с колом“, 1413. (Новаковић, 1912, 530)

Дреница је баштина Бранковића а његов град је Борач у којој је њихов предак Бранко Младеновић имао и цркву Св. Арханђела. Бранко је овој цркви приложио села: Трстеник, Худинце и Тушиље која су његови потомци са црквом даривали Хиландару и придодали и нека поменута села која су била „баштина наших прадедова и дедова и наших родитеља и наша све до данас“. (Динић, 1978, 148) Према традицији град Борач се налазио недалеко од села Трстеника. У средњовековном селу Кичица /данас Кућица/ налази се топоним Борчевац са црквином тако да би то било место где се налазио нестали град Борач. У српским народним песмама се помиње град Чечан у Дреници. (Вукановић, 2005, 21)

Према турском попису области Бранковића, 1455. године, у Дреници постоји 31 село. Црква Св. Архангела је претворена у манастир и као таква се помиње у попису. (Hadžibegić, Handžić, Kovačević, 1972, 74, 115-116; Пешикан, Стијовић, 1987, 600-603)

Резиме

Средњовековној српској држави Рашка припадају кнежевине Рашка, Дукља, Травунија, Хум и Паганија. Када је у питању Рашка, као српски државни појам у средњем веку, треба разликовати кнежевину Рашку од земље Рашке – Раса, која подразумева територију под јурисдикцијом истоимене епископије, и жупе Рашка у развођу истоимене реке. Велико жупанство Рашка обухвата земље: Рас – Рашка, Моравице, Лим – Дабар, Будимља и Дрина. Од времена Стефана Немање ће у састав кнежевине Рашка ући и Источна земља - Топлица, Расина, Реке и Дубочица, као и Косово и Метохија (Хвосно, Липљан, Призрен).

Жупа Рашка се од најранијег устројства формирала у развођу реке Рашке и свих њених притока са средиштем у Расу. У каснијим периодима је дошло до одвајања мањих жупа у долинама притока реке Рашке: Јелчанице, Пнуће и Људске. Дакле, Рашка земља је

имала следеће жупе: Рашка, Јелчаница, Пнућа, Људска, Сеница, Јелакци – Г. Ибар, Брвеник, Звечан, Ибар, Студеница, Јелшаница, Ситница, Лаб и Дршковина.

Литература:

- *** Византијски извори за историју народа Југославије I, Београд 1955.
- *** Византијски извори за историју народа Југославије II, Београд 1959.
- *** Византијски извори III, Београд 1966.
- *** Византијски извори IV, Београд 1971.
- *** Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ II, Београд 1962.
- *** *Riječnik JAZU, II, Zagreb 1884-1886.*
- *** *Riječnik JAZU, IV, Zagreb 1892-1897.*
- *** *Ljetopis pora Dukljanina, E. Perčić, Var 1999.*
- Алексић Ј. (1957). Жупе у сливу реке Ибар у средњовековној српској држави. У: *Историјски часопис VII, Београд.*
- Алић А. (2006). *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine, Mostar.*
- Андрејић Ж. (2003). О српском царском челнику Муси и његовом пореклу. У: *Рашка 38-39, Рашка.*
- Андрејић Ж. (2011). Престоно место Рас, Рача.
- Андрејић Ж. (2012). Српске средњовековне жупе у сливу Млаве. У: *Митолошки зборник 26, Рача.*
- Благојевић М. (1996). *Жуја реке и "Денгра" Јована Кинама, Зборник радова Византолошког института XXXV, Београд.*
- Вукадин О. (1975). Археолошка истраживања у Старој Павлици, Рашка баштина 1, Краљево.
- Вукановић Т. (2005). *Дреница, Београд.*
- Гиљфердинг А. (1972). Путовања по Херцеговини, Босни и Старој Србији, Сарајево.
- Данило II (2004). Животи краљева и архиепископа српских. У: *Истините приче о краљевима, М. Митић, Ниш.*
- Динић М. (1968). Власти за време Деспотовине. У: *Зборник Филозофског факултета X-1, Београд.*
- Динић М. (1978). *Српске земље у средњем веку, Београд.*
- Доментијан (1938). Житије Светог Симеона, Ј. Мирковић, Београд.
- Ђурић Ј. В. (1991). Сопоћани, Београд.
- Ђурић С., Пејић С., Крстановић К., Темерински С. (1991) Споменици у сливу Студенице. У: *Саопштења XXII-XXIII, Београд.*
- Здравковић И. (1975). *Средњовековни градови и дворци на Косову, Београд.*
- Зиројевић О. (1994). Нахија Трговиште. У: *Новопазарски зборник 18, Н. Пазар.*
- Ивановић Р. (1954). Дечанско властелинство. У: *Историјски часопис IV, Београд.*
- Јанковић М. (1979). Епископије Српске цркве 1220. године. У: *Сава Немањић – Свети Сава, Београд.*
- Јањић Д. (2009). Бањска епископија и разлози њеног оснивања. У: *Баштина 27, Лепосавић.*
- Јиречек К. (1978). *Историја Срба I, Београд.*
- Јиречек К., Радоњић Ј. (1978). *Историја Срба II, Београд.*
- Јовић М. (1994). *Србија и римокатоличка црква у средњем веку, Крушевац 1994*

- Калић Ј. (1981). Дежево у средњем веку. У: Зборник радова Византолошког института XX, Београд.
- Калић Ј. (1988). Столно место Србије. У: Новопазарски зборник 12, Н. Пазар.
- Калић Ј. (1994). Трговиште и Рас. У: Саопштења XXVI, Београд.
- Калић Ј. (2013). Епископски градови Србије у средњем веку“. У: *Зборник радова Византолошкој институцији*, бр. L-1, Београд.
- Кандић М. (1989). *Манастир Градац*, Београд.
- Катић С., Катић Т. (2010). Рудник Жежна и рударство Рогозне и Подбуковика у 16. веку. У: Историјски часопис LIX, Београд.
- Катић Т. (2010). Опширни попис Призренског санцака из 1571. године, Београд.
- Кнежевић Б. (1990). Манастири у нахији Брвеник по турским пописима из прве половине XVI века. У: Зборник Матице српске за ликовне уметности 26, Нови Сад.
- Кораћ В. (1975). Место Придворице у рашкој архитектури. У: Рашка баштина 1, Краљево.
- Крстић А. (2007). Град Некудим и Некудимска власт. У: Историјски часопис LV, Београд.
- Милутиновић В. (2012). М. Марић, Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице. У: *Наша прошлост* 13, Краљево.
- Љубинковић М. (1970). Некропола цркве Св. Петра код Новог Пазара. У: Зборник народног музеја VI, Београд.
- Митић М. (2004). *Историјске приче о краљевима српској средњеј века*, Ниш.
- Мишић С. (1999). Земља у држави Немањића. У: *Годишњак за друштвене студије* IV, 2-3, Београд.
- Мишић С. (2009). Жупа и нахија Сенице у средњем веку: У. Милешевски зборник 8, Пријепоље.
- Мишић С. (2012). Никава – загонетна област Јована Кинама. У: *Византијски свет на Балкану*, књ. II, Београд.
- Мишковић Ј. (1898). Косовска битка. У: *Ратник* 1898, Београд.
- Михајловић М. (1975). Зидна декорација новопавличке цркве. У: Рашка баштина 1, Краљево
- Мошин В., Ђирковић С., Синдик Д. (2011). Зборник средњовековних ћириличних повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, Београд.
- Мушовић Е. (1980). Сјеничка нахија у XVI веку. У: Новопазарски зборник 4, Нови Пазар.
- Мушовић Е. (1981). Нахија Јелач у XVI веку. У: Новопазарски зборник 5, Нови Пазар.
- Мушовић Е. (1987). Нахија Звечан у XVI веку. У: Новопазарски зборник 11, Н. Пазар.
- Нешковић Ј. (1984). Ђурђеви Ступови у Расу, Краљево.
- Новаковић С. (1908). Охридска архиепископија у чотеку XI века. У: *Глас СКА* LXXVI, Београд.
- Новаковић С. (1912). Законски споменици, Београд.
- Орбин М. (1968). Краљевство Словена, Београд.
- Пешикан М., Стијовић С. (1987). О именима из турских пописа Косова у XV веку. У: *Задужбине Косова*, Призрен.
- Поповић М. (1987). Стари град Рас, Београд.
- Поповић М., Поповић Д. (1998). Пећинска лавра Арханђела Михајла у Расу. У: Новопазарски зборник 22, Н. Пазар.
- Првовенчани С. (1988). *Сабрани списи*, Љ. Јухас-Георгијевска, Београд.

- Премовић-Алексић Д. (1985). Латинска црква у Постењу. У: Новопазарски зборник 9, Н. Пазар.
- Премовић-Алексић Д. (1997). Сјеничка област у XV-XVI веку. У: Зборник Сјенице 8, Сјеница.
- Премовић-Алексић Д. (2000). Средњовековни манастир Тушимља. У: Новопазарски зборник 24, Н. Пазар.
- Премовић-Алексић Д. (2011). Нахија и насеље Трговиште у попису из 1571. године. У: Новопазарски зборник 34, Н. Пазар.
- Премовић-Алексић Д. (2014). Археолошка карта Новог Пазара, Тутина и Сјенице, Н. Пазар.
- Радан-Јовин М. (1969). Однос утврђења и објеката у комплексу манастира Студенице. У: Саопштења VIII, Београд.
- Раќи Ф. (1867). Prilozi za zbirku srpskih i bosanskih listina. У: Rad JAZU, I, Zagreb.
- Рибар Т. (2009). Западне стране у средњовековној босанској држави, Београд.
- Сава Немањић (1997). Житије светог Симеона. У: Стара српска књижевност, Љ. Јухас-Георгијевска, Београд.
- Свети Сава (1998). *Сабрана гела*, Т. Јовановић, Београд.
- Слијепчевић Ђ. (1991). Историја српске православне цркве 1, Београд.
- Стојановић Љ. (1890). Стари српски хрисуџи, акти, биографије, летописи, типичи, записи и др. У: *Сјоменик* III, СКА, Београд.
- Стојановић Љ. (1902/1982). Записи и натписи I, Београд.
- Стојановић Љ. (1905/1984). Стари српски записи и натписи III, Београд.
- Стојановић Љ. (1923). *Стари српски записи и натписи*, IV, Београд.
- Стојановић Љ. (1929). Старе српске повеље и писма I-1, Београд-Ср. Карловци.
- Стојановић Љ. (1929). Стари српски родослови и летописи, С. Карловци.
- Томовић Т. (1987). Спотски забел Чрмањ. У: Историјски часопис XXXIV, Београд.
- Ћирковић С. (1969). Православна српска црква у средњовековној српској држави. У: Споменица 750-годишњици аутокефалности, Београд.
- Ћирковић С. (1985). Средњовековна прошлост данашњег Косова. У: *Зборник Филозофског факултета* XIII, Београд.
- Ћирковић С. (1990). Србија уочи битке на Косову. У: Косовско-метохијски зборник 1, Београд.
- Ђоровић В. (1929). Подела власти између краљева Драгутина и Милутина, 1282-1284. године. У: Глас САНУ 136, Београд.
- Урошевић А. (1990). *Косово*, Приштина.
- Надџибегич Н., Нандџић А., Ковачевић Е. (1972). Oblast Brankovića, Sarajevo.
- Храбак Б. (1980). Трговачке и саобраћајне везе Н. Пазара. У: Новопазарски зборник 4, Н. Пазар.
- Храбак Б. (1995). О идентификацији Раса са Новим Пазаром. У: Новопазарски зборник 19, Н. Пазар.
- Храбак Б. (2007). Војници у Трговишту (Рожају), Бихору, Будимљи, Пећи и Клопотнику 1485. године. У: Новопазарски зборник 30, Н. Пазар.
- Храбак Б. (2010). Трговиште (XIV и XV век). У: Новопазарски зборник 33, Н. Пазар.
- Цвијић Ј. (1922). Балканско полуострво и југословенске земље, Београд.
- Чанак-Медић М. (1995). Архитектура прве половине XIII века, II, Београд.
- Чанак-Медић М. (2006). Архитектура друге половине XIII века, I, Београд.
- Џабановић Н. (1959). Bosanski pašaluk, Sarajevo.
- Џабановић Н. (1964). Крајиште Isa-bega Ishakovića, Sarajevo.

Шкриванић Г. (1956). Властелинство Св. Стефана у Бањској. У: Историјски часопис VI, Београд.

Шкриванић Г. (1967). Студеничко властелинство (1183-1190), Богословље XXVI, 1-2, Београд.

RASKA MEDIEVAL COUNTRY AND PARISHES

This paper examines the parish system of the country Ras – Raska, which coincides with the territory which is under the jurisdiction of the diocese Ras. Based on the sources reveals the existence of medieval parishes: raska, Jelcanica, Pnuca, Ljudska, Senica, Jelakci – Gornji Ibar, Brvenik, Zvecan, Ibar, Studenica, Jehosanica, Sitnica, Lab and Drskovina. Based on the Serbian and Ottoman origin are registered in their villages, churches, monasteries, mines, squares and fortresses that existed until 1459.